

L. KOSTETSKA
Zaporizhia

GENRE OF THRILLER IN THE CREATIVITY OF M. KIDRUKA

The articles dedicated to consideration the peculiarities of techno-thriller «Boat» and psyhotryler «Stronghold» of Max Kidruk. Research shows that the writer presented a quality product. The author analyzed the genre's specific of techno-thriller and psyhotryler.

Key words: thriller, techno-thriller, psyhotryler, mass literature.

Л. А. КОСТЕЦКАЯ
г. Запорожье

ЖАНР ТРИЛЛЕРА В ТВОРЧЕСТВЕ М. КИДРУКА

В статье раскрыты особенности технотриллера «Бот» и психотриллера «Твердыня» М. Кидрука. Исследование доказывает, что писатель предоставил качественный художественный продукт. Проанализирована составляющая жанровой специфики технотриллера и психотриллера.

Ключевые слова: триллер, технотриллер, психотриллер, массовая литература.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2015

УДК 821.161.2-3.09«19»

Н. П. ЛАПУШКІНА, В. В. ЖУРАВЛЬОВА
м. Слов'янськ
lapushkina81@mail.ru

«РОЗІРВАНІСТЬ» ОСОБИСТОСТІ ЯК ШЛЯХ ДО ПОШУКУ ВЛАСНОГО «Я» У ПРОЗІ 20-х років ХХ століття

У статті досліджено типову для прози 20-х рр. ХХ століття проблему роздвоєності особистості. Зроблено спробу пояснити популярність цього психічного феномену саме у пореволюційній прозі. На прикладі творів М. Хвильового, М. Йогансена, А. Головка, В. Підмогильного з'ясовано основні зображальні засоби висвітлення психіки героїв.

Ключові слова: герой, роздвоєння особистості, психологізм, підсвідоме.

Проблема роздвоєння людської істоти, психологічна складність особистості є постійним джерелом письменницького інтересу, а врешті, й інтересу цілого покоління дослідників зарубіжного й вітчизняного літературознавства (М. Бахтін, А. Ієзуїтов, І. Мурадханян, Т. Бовсунівська, Г. Грабович, О. Філатова та ін.). Скажімо, А. Ієзуїтов пов'язує загострення психологічної проблеми двійництва в радянській літературі з пошуком нового героя, Г. Грабович подає цю проблему в контексті самовираження автора, О. Філатова – через семантику художніх констант у романістиці ХХ століття. Побіжно до проблеми зверталися й дослідники творчості окремих авторів. Проте, на нашу думку, проблема залишається невирішеною не до кінця.

У пропонованій роботі робимо спробу не лише з'ясувати причини популярності феномену «розірваності» особистості у пореволюційній прозі, а й порівняти засоби втілення ідеї порушення цілісності стану героя задля пошуку ним власного «я» у творах авторів, творчість яких належить до різних художніх напрямків.

Дослідники сходяться на думці, що героя прози пореволюційних років переважно важко назвати цілісною особистістю. Намагаючись осмислити абсурдність навколишнього світу, він постійно перебуває у стані пошуку власного «я». В ситуації трагічної спустошеності внаслідок непримиренних протиріч ХХ століття людина не здатна знайти єдино правильне рішення. Конфлікт із самим собою

загострюється, герой впадає у стан душевного розладу. Глибока травма свідомості порушує психологічну цілісність особистості. Найкращою ілюстрацією цього стану стала хрестоматійна фраза героя М. Хвильового: «Я – чекіст, але я і людина».

Пореволюційні роки ХХ століття є, як відомо, найбільш кризовими і небезпечними для вже травмованої випробуваннями особистості. І, незважаючи на те, що молода радянська література не прагнула пізнати людину як складну неповторну особистість, а за сприяння влади зосередилася на оспівуванні трудового колективу і маси, все ж спостерігаємо новий (після періоду романтизму) сплеск уваги письменників до психологічного феномену двійництва. Тож, у цей час література досить плідно й різноманітно «демонструє конкретні результати індивідуально-авторської рефлексії внутрішнього конфлікту роздвоєної особистості» [5, 160]. Щоправда відбувається це переважно у творчості тих письменників, які відійшли від канонів, пішли проти насадженої пролетаризації. На думку Р. Мовчан, «українське модерністське мистецтво 1920-х років – мистецтво постійних екзистенційних зіткнень і вибору, яке поєднує в собі ренесансний оптимізм (і сильну людину, людину-переможця) і декадансну трагедійність (людину загублену, зломлену, роздвоєну й фатально самотню)» [3, 515]. Найбільш яскраво це відображено у творах М. Хвильового, В. Підмогильного, Є. Плужника, Г. Михайличенка, М. Йогансена, О. Копиленка. Цікаво й те, що автори одного покоління через цілий ряд факторів (зокрема, залежно від стилевих уподобань) по-різному бачили цей феномен.

Найбільш показовими у цьому плані є, звичайно, герої М. Хвильового. В імпресіоністичній манері письменник подає своїх героїв у трагічній суперечності з зовнішнім світом, у стані душевного розпаду. Причому для створення ефекту катастрофічності прозаїк стирає, розмиває грані минулого, теперішнього і майбутнього. Герой потрапляє в межову кризову ситуацію вибору, його дії обмежені «тісним часом». Це призводить до роздвоєння його самосвідомості між прагненням до світлого майбутнього (свідомим) і відчуттям приреченості (підсвідомим), що розкривається

переважно через внутрішні монологи, у повсякчасних спробах самовиправдання. Це спостерігаємо в зображенні героїв з новел М. Хвильового «Я (Романтика)», «Редактор Карк», «Сентиментальна історія», «Іван Іванович», «Повість про санаторійну зону» та ін. Двійництво людини у М. Хвильового художньо «канонізується». Автор підходить до цього усвідомлено, адже в одному з памфлетів зазначає: «Коли ти революціонер – ти не раз розкоlesh своє «Я»» [6, 523].

Крізь призму душевної трагедії героя прозаїк показує трагедію сучасника як конфлікт між притаманною від природи схильністю до добра і розтлінним суспільством, що її нівечить. У новелі М. Хвильового «Я (Романтика)» роздвоєна психіка головного героя розкривається через протистояння в його душі антагоністичних образів-символів: Матері («частина мого власного злочинного «я», якому я даю волю») й «загірної комуни». Але розірваність душі навпіл видається лише на перший погляд. При ретельному прочитанні (та вивченні пояснення автора до новели) стає зрозумілим, що всі персонажі новели – «це різні «кінці душі» одного й того самого романтичного «Я» (М. Попович). Усвідомлення ж розірваності власної душі героєм виявляється, зокрема, у рядках: «Тут, в глухому закутку, на краю города, я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі» [6, 126]. Цікавою у цьому ракурсі є й «Повість про санаторійну зону». Тут майже всі герої живуть подвійним (реальним та світом власної хворої уяви) життям. Але найбільш складним (із прихованим розщепленням) є образ анарха. Адже так само, як і в попередній новелі, інші герої твору проектуються на частини «я» анарха. Так, символічний двійник Хлоня вважається втіленням колишнього світогляду анарха, а дурень – його загрозливим майбутнім, якого він уникає, обираючи смерть. Тобто фактично анарх приміряє на себе життя інших. Героїня новели «Легенда» М. Хвильового, маскуючись під повстанця Стеньку, втілює в собі одночасно три іпостасі – жінки-матері, жінки-повії та чоловіка. В оповіданні «Іван Іванович» герої живуть наче у світі вигаданих ними «Жана» і «товаришки Галакти», не помічаючи фальшу такого життя.

Внутрішня роздвоєність особистості, поряд з лейтмотивом ірраціональності людської поведінки, нездійсненності свободи й абсурдності буття, належить, на думку С. Павличко, до інтелектуальних доміант творчості екзистенціалістів В. Петрова-Домонтовича і В. Підмогильного [4, 216]. У Віктора Петрова тема множинності особистості простежується як в образах художніх творів «Дівчинка з ведмедиком», «Доктор Серафікус», так і в художніх біографіях «Романи Куліша», «Аліна й Костомаров». Скажімо, стосунки П. Куліша з жінками презентовані автором як гра з самим собою, внутрішній розлад: «Куліш тікав від самого себе». Він то мріє про кохання, то жахається його, наче веде постійну боротьбу між двома виявами власної душі. «Сам Петров у своїх творах студіює розщеплене, плинне «я» сучасної людини, прочитуючи життя своїх героїв з романтичної епохи в цілком сучасному стилі» [4, 217]. Тут автор за основу взяв концепцію З. Фрейда, перетворивши біографії на психоаналітичне дослідження.

Подібним шляхом пішов і В. Підмогильний у романі «Місто»: зробив «тіло головним героєм твору й висунув ідею двоїстості людини, яка складається з ангельського та тваринного начал» [4, 224], де у конфлікт входить розщеплена особистість Степана Радченка. Причому автор вдається як до роздвоєння особистості (наприклад, у сфері усвідомлення героєм свого місця у «ворожому» соціумі), так і до розірваності свідомості на чотири іпостасі «я» (у стосунках з жінками), коли опозиція духовне / тілесне знаходить нове вираження у кожному окремому випадку спілкування з жінкою. У рецензії на цей роман М. Доленго помітив: «У Підмогильного «я» його героїв не буває взагалі суцільним... однак [я] не розбивається особисто-соціальною трагедією на ворожі часті, а чи хімічно розкладається, чи механічно розчавлюється життєвими обставинами на дрібні часті» [1, 53]. Власні міркування щодо цього В. Підмогильний вкладає й у уста героїв: «Люди... мають здебільшого два обличчя. Одне природжене, часто дуже дике, а друге вони набувають живучи... Людей з одним обличчям дуже мало» («Невеличка драма»).

О. Копиленко у романі «Визволення» розмірковує над проблемою роздвоєння особис-

тості жінки у схожих на презентовані в попередньому романі умовах – перевтілення селянки на мешканку міста. Проте, відповідно до власного стилю, створює інтригу, тому фактично несподіванкою для читача стає те, що колишня селянка, а потім – місцева повія Прися і простодушна студентка Зайка – то дві сторінки з книги буття однієї особи. Її внутрішній конфлікт автор розкриває через опозицію тіло / душа, якій відповідає символічне протиставлення село / місто. Свідомість героїні роздвоюється – це стає тим єдиним виходом, який знаходить героїня для пристосування до нових умов існування. У фіналі твору автор робить зухвалу спробу «поєднати» ці дві іпостасі, але така зустріч реального та омріяного світів призводить до фатального самознищення.

Експериментально до проблеми розщеплення особистості підійшов Г. Михайличенко у «Блакитному романі». Дослідники не дійшли однозначної думки щодо розшифрування задуму автора, проте «Я» і «Ти», презентовані у творі то окремо, то як частина одне одного, наводять на думку, що це єдина особистість у роздвоєному варіанті. Судячи з тексту, умовний герой не роздвоюється, а саме розщеплюється на багато частин душі на шляху до поєднання «Ти» і «Я»: «Ти був тим, чим стану я завтра»; «Душа Іни була зложена з двох порожніх душ і в цілому відзначалася повнотою осяйного змісту. Ваші душі являли собою два протилежні бігуни одної кулі і стреміли стати одним цілим». Видається доцільною думка дослідниці творчості Г. Михайличенка М. А. Яремкович, що «Яся, Іна, Іріс, Ганка і Чоловік є втіленням якоїсь частини душі «Ти». Це своєрідні прояви його неусвідомленого буття, які стають образно-життєвими, самотійно-значущими. «Ти» стоїть на шляху самопізнання, а тому приховані сторони його власної особистості – Яся, Іна, Іріс, Ганка, Чоловік – признаються ним як такі, що реально існують» [7, 8]. Стиль автора визначають порізно: червоний символізм (М. Доленго), модерністичний символізм (І. Костецький), імпресіонізм, необароко, що дає підстави говорити про його синкретизм. Тож феномен «множинності особистості» у нього розкрито по-новому, через своєрідну символічну гру-пошук на двох рівнях: зовнішньому

(революційна дійсність) та внутрішньому (еротичне, чуттєве, ірраціональне). Подібну гру з розщепленням «тебе» на «я» і «ти» використав А. Головко у своїй відповіді на «Блакитний роман» – «Червоному романі». Провідну роль тут відіграють такі прийоми, як метафоричність, художня деталь, «потік свідомості» як основні зображальні засоби висвітлення психіки героїв.

До певної міри (хоч автор наголошує, що головним у його творі є не герой, а ландшафт) розщеплення особистості можемо спостерігати також в авангардному творі М. Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо...». Так, Дон Хозе Перейра (він же Данько Харит Перерва уві сні) після умовної смерті повертає собі самого себе, а невдовзі перетворюється на героя написаної ним же кореспонденції до італійської газети – доктора Леонардо. Останній врешті-решт викритий коханкою як Дон Хозе Перейра. Коло замикається. Автор, граючи з героєм, а разом з тим – і читачем, підводить нас до питання про змінність особистості та можливість морально-світоглядного вибору людиною власного «я», про абсурдність ідеї про творення «нової людини» ідеологією.

Внутрішнє роздвоєння є характерним психологічним станом і для героїв М. Івченка (оповідання «Шуми весняні», «Смертний спів»). Герої чують внутрішні голоси, які штовхають їх на необдумані імпульсивні вчинки, виводять назовні найнижчі інстинкти людини чи відкривають позасвідомі істини. «Я» героя відчуває себе неспроможним боротися з тим фрейдівським «Воно» – нереалізованими сексуальними інстинктами та невгамованими пристрастями: «Я підходжу і починаю знову ласкати її, почувуючи, як якась нова звіряча хвиля щось нещире шепоче мені» («Шуми весняні»).

Ураховуючи, що проблема двоїстості людської натури виникає зазвичай у межовій ситуації, то найбільш відповідним до цього стану видається використання письменниками стилів експресіонізму й екзистенціалізму. Це спостерігає і дослідниця творчості Бориса Тенети В. Дубініна, помітивши, що двоїстість найяскравіше презентують твори цього автора з виразним експресіоністським струменем: «Голод» («Безробітний»), «Місто», «Ave vita», «Idée fixe», «Пріся». «Феномен двоїстості у

творах письменника пов'язаний, у першу чергу, з концепцією поділу світу на реальний, дійсно існуючий, і нереальний, уявний, світ мрій, снів, марень, який постає у свідомості чи підсвідомості героїв... Б. Тенету цікавлять впливи й чинники, завдяки яким людина здатна на вчинки, про які колись навіть боялася подумати» [2, 181]. Так, у новелі «Idée fixe» та оповіданні «Пріся» автор дає можливість читачу простежити, як підсвідоме запановує над свідомим, що призводить до фатального вчинку. Аби пояснити особливість потрапляння людини у такий психологічний стан, Б. Тенета використовує ряд засобів психологізації: оповідь від третьої особи, внутрішні монологи, саморефлексія, спогади, сні.

Як бачимо, феномен «розщеплення особистості» вельми поширений у літературі 20-х років ХХ століття. Автори користуються ним не лише для показу впливу кризової доби на особистість, а й для маскування заборонених тем, задля експериментів із формою, втілення популярних філософських ідей. Проте провідним залишається дослідження і пізнання глибин людської душі, свідомого та підсвідомого, утвердження важливості розуміння людиною самої себе, спроможності зберегти в собі цілісну особистість.

Список використаних джерел

1. Доленго М. Рецензія на роман В. Підмогильного «Місто» / Михайло Доленго // Гарт. — 1928. — № 10. — С. 88—91.
2. Дубініна В. Феномен двоїстості у прозових творах Бориса Тенети / Вікторія Дубініна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2013. — № 12 (271). — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». — С. 180—186.
3. Мовчан Р. В. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі : моногр. / Раїса Мовчан. — К. : ВД «Стилос», 2008. — 544 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : моногр. / Соломія Павличко. — К. : Либідь, 1999. — 447 с.
5. Філатова О. С. «Розколоте «Я», або Феномен психологічного двійництва в українському романі 20-х років ХХ століття / Оксана Філатова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 4 (191). — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». — С. 158—165.
6. Хвильовий М. Новели, оповідання. Повесть про санаторійну зону. Вальдшнепи : роман. Поетичні твори. Памфлети / за ред. М. Г. Жулинського. — К. : Наук. думка, 1995. — 816 с.
7. Яремкович М. А. Проза Гната Михайличенка : (особливості проблематики та поетики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / Марія Яремкович. — Івано-Франківськ, 2004. — 16 с.